

УДК 330.341.1

О. В. Ставицький,
асистент кафедри фінансів, аспірант,
Національний університет харчових технологій

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

У статті розглянуто сутність, умови та принципи проведення інноваційної політики на підприємствах України. Підкреслено необхідність проведення сучасної інноваційної політики на підприємствах України для підвищення її виробничо-господарської діяльності.

In article is considered essence, condition and principles of the undertaking innovation politicians on enterprise of the Ukraine. Underlined need of the undertaking modern innovation politicians on enterprise of the Ukraine for increasing their production and economic activity.

Ключові слова: інноваційна діяльність, інноваційний розвиток, стратегічна проблематика, інноваційний проект.

Key words: innovation activity, innovation development, strategic range of problems, innovation plan.

ВСТУП

У сучасних умовах вплив зовнішнього економічного середовища для більшості підприємств має нерідко негативний характер. При цьому зміст та інтенсивність розвитку зовнішнього економічного середовища, як правило, не підлягає безпосередньому регулюванню з боку підприємств.

Після проголошення курсу на розвиток інноваційної економіки, що підтверджено відповідними указами Президента і постановами уряду у рамках виконання цього завдання передбачено не менш як 25% коштів, отриманих від приватизації державного майна, спрямовувати на інноваційне інвестування державних підприємств і окремих господарських товариств.

З теоретичної точки зору, для вирішення питання активізації інноваційної діяльності промислових підприємств на мікрорівні треба створити відповідне економіко-правове середовище, яке стимулювало б товаровиробника впроваджувати науково-технічні розробки й інновації. Отже, треба застосовувати механізми активного державного регулювання.

При реалізації інвестиційно-інноваційних програм абсолютні обсяги фіксованих витрат у зіставленні з базовим варіантом діяльності підприємства зростатимуть. Зауважимо, що в окремих випадках може збільшуватися і питома вага фіксованих витрат у структурі собівартості одиниці продукції.

І все-таки система державного управління інноваційною діяльністю ще недосконала і досі перебуває у стадії формування.

Слід зазначити, що проблемами інноваційної діяльності займалися багато вітчизняних та закордонних учених, серед них Г. Андрушук, О. Анненкова, Ю. Бажал, О. Водачкова, А. Гриньов, В. Гриньова, П. Друкер, П. Завлин, А. Казанцев, М. Крупка, Г. Менш, О. Новікова, В. Онікієнко, І. Перлакі, А. Пригожин, О. Пушкар, Б. Санто, Б. Твісс, Н. Терпецький, В. Томсон, М. Туган-Барановський, Й. Шумпетер, Р. Фатхутдинов, О. Ястремська та інші.

Узагальнення опублікованих за даною проблематикою робіт дозволяє зробити висновок про те, що теоретичні і методичні підходи до вирішення задач покращення інноваційної діяльності недостатньо.

ПОСТАНОВКА ЗАДАЧІ

У цей складний для України період відродження ринкових відносин, коли вкрай важливими завданнями

є збереження промислового комплексу, його структурна перебудова і забезпечення подальшого науково-технічного розвитку, проблема підвищення ефективності інноваційної діяльності вітчизняних підприємств набуває принципового значення, оскільки її вирішення дасть змогу перейти до створення і використання технологій більш високого рівня, а отже, прискорити економічне зростання національної економіки.

Мета даної статті полягає в висвітленні основних принципів інноваційного розвитку підприємств, оцінка ефективності цих інноваційних процесів і їх вплив на вітчизняну економіку. Також будуть виноситись на розгляд основні проблеми розвитку інновацій в Україні і шляхи їх вирішення.

РЕЗУЛЬТАТИ

З точки зору Захаріна С.В., економічний розвиток країни має супроводжуватися стабільним підвищенням конкурентоспроможності промислової продукції. Основною національної промислової політики повинне стати утвердження України як високотехнологічної держави, промисловість якої здатна випускати найновішу якісну продукцію [5].

Є два шляхи підвищення конкурентоспроможності промислової продукції: зниження ціни і підвищення якості. Цінова складова майже вичерпана: за даними Держкомстату, рентабельність промислового виробництва становить лише 4,8% (зниження триває з 1991 року), 40% підприємств збиткові. Тому товаровиробники зрозуміли, що промислове підприємство може вижити тільки за умов постійного удосконалення технічних, економічних, ергономічних, маркетингових показників виготовлюваної продукції. Вирішити це завдання можна лише через постійне впровадження інноваційних проектів, перехід на траєкторію інноваційного розвитку усєї промисловості.

Інноваційний тип сучасного економічного зростання змінює його основу — рушійною сферою розвитку стає не промислове виробництво, а розробка і технології. Відтепер головне — не валовий випуск, а комерційна діяльність із продажу нової продукції (яка зазвичай випускається малими серіями). Інтелектуальна складова стає провідним фактором виробництва.

Станом на початок 2007 року інноваційну діяльність в Україні вели 1,5 тис. підприємств, тому частка інноваційне активних підприємств дуже низька — лише 9% (зокрема, у промисловості — 14,8%). Для

порівняння: у 1999 році інновації впроваджували 13,5% підприємств, у 1998 — 15,1%, у 1997 — 17,0%, у 1995 — 22,9%. Воднораз протягом 2007—2010 років зафіксовано певні позитивні тенденції. Зросла чисельність підприємств, що впроваджують засоби автоматизації і механізації. Активніше впроваджуються прогресивні технології (це робить третина інноваційне активних підприємств).

Найбільшу частку інновацій впроваджують підприємства авіабудування, медичної, суднобудівної, скляної, електротехнічної промисловості, хімічного, нафтового, сільськогосподарського машинобудування, металургії. Найпоширеніший напрям інноваційної діяльності — оновлення продукції (кількість таких підприємств становить 1,4 тис), у середньому освоюється 20 тис. найменувань нових видів продукції на рік. Проте кількість упроваджених ресурсозберігаючих технологій зросла лише на 1,7% [5].

За даними обстеження, проведеного Держкомстатом, інноваційна діяльність вітчизняних підприємств стримують: відсутність фінансування (на це вказали 86% респондентів), великі витрати (40%), відсутність коштів у замовника (40%), високі кредитні ставки (39%), недосконалість законодавства (32%), труднощі з сировиною і матеріалами (29%), високий економічний ризик (24%), відсутність попиту на продукцію (15%), недостатність інформації про ринки збуту (11%) [8]. На думку Александрової В.П., вплив інноваційної складової на розвиток промисловості невеликий. Спеціальним опитуванням було встановлено, що у 1999 році питома вага продукції, виробленої на основі нових технологій, становила у машинобудуванні 26,5% (при цьому частка приросту прибутку в результаті впровадження інновацій у загальному зростанні прибутку дорівнювала лише 11,3%). Ще гірша ситуація склалася у металургії (відповідно 22% і 8,4%), хімічній промисловості (20% і 8,4%), на підприємствах харчової і легкої промисловості [2].

Нині в Україні діють чотири технологічних парки — "Напівпровідникові технології і матеріали, оптоелектроніка та сенсорна техніка", "Інститут електрозварювання ім. Є.О. Патона", "Інститут монокристалів" та "Вуглемаш", які функціонують на умовах, визначених Законом України "Про спеціальний режим інвестиційної та інноваційної діяльності технологічних парків". Але нові технологічні парки не створюються.

Економічна політика держави в останні роки була спрямована на підтримання макроекономічної стабільності, в результаті чого вдалося досягти певних позитивних результатів: три роки поспіль фіксується зростання ВВП та обсягів промислового виробництва, поживається інвестиційна діяльність, збільшуються валютні резерви, підвищується ліквідність банківської системи. Водночас необхідно зрозуміти, що досягнення макроекономічної стабільності — важливе, але не головне завдання (адже це передбачає "консервування" певних тенденцій, у тому числі негативних). Економічний апарат держави має працювати на перспективу — забезпечувати функціонування інноваційної моделі розвитку економіки і промисловості, розробляти гнучкі механізми підтримки інноваційних виробництв, реформувати амортизаційну політику, вживати заходів щодо підвищення рівня самофінансування компаній, активніше інтегруватися у міжнародний інвестиційний ринок тощо. Так, це складно. Але іншого шляху немає.

Україна належить до числа країн із високим науковим потенціалом. Вітчизняні наукові школи відомі унікальними досягненнями у сферах розробки нових матеріалів, дослідженнями в галузі фізики низьких температур, електрозварювання, інформатики і в багатьох інших. Пріоритетом для діяльності органів державної влади сьогодні має стати створення умов, що забезпечують не лише збільшення цього потенціалу, а насамперед його максимальну реалізацію в інтересах суспільства. Але ланцюжок "наука — техніка — виробництво"

є фактично розірваним, оскільки технологічний та виробничий потенціал промисловості України вкрай низький. Ми імпортуємо чимало споживчих товарів, які можемо виробляти самостійно, у тому числі на рівні світових стандартів (агропромислова продукція, одяг, взуття, побутові прилади, канцелярські товари тощо). І це при тому, що три чверті інноваційних підприємств, які здійснюють заходи з оновлення продукції, випускають споживчі товари.

Як було зауважено Абібулаєвим М.С. у журналі "Фінанси України", проблеми розвитку інноваційного процесу у промисловості спричиняються високим рівнем невизначеності, непередбачуваності й не прогнозованості (або, інакше кажучи, ризикованістю). І це цілком природно. Світовий досвід підтверджує, що навіть у розвинутих країнах ці ризики мінімізуються за допомогою заходів державної підтримки інновацій. Наприклад, загальновідомі інноваційні досягнення французьких концернів "Concorde", "Superphenix", TGV (швидкісні поїзди) стали можливими тільки через активну підтримку уряду [1]. Тим паче така підтримка необхідна в перехідній економіці. Держава зобов'язана стати безпосереднім провідником інноваційного розвитку, замовником і організатором досліджень і розробок на найсучасніших напрямках науково-технічного розвитку.

У нашій державі проголошено курс на розвиток інноваційної економіки, що підтверджено відповідними указами Президента і постановами уряду. У рамках виконання цього завдання передбачено не менш як 25% коштів, отриманих від приватизації державного майна, спрямовувати на інноваційне інвестування державних (у тому числі казенних) підприємств і окремих господарських товариств (де частка держави становить до 50%) [3]. Ці ресурси мають іти на скорочення технологічних витрат виробництва, реалізацію енергозберігаючих технологій, екологічних програм, інноваційне оновлення матеріально-технічної бази підприємств, будівництво нових та реконструкцію діючих виробничих потужностей, підвищення експортного потенціалу і збільшення обсягів реалізації кінцевої продукції, реалізацію проектів, спрямованих на впровадження у виробництво прогресивних науково-технічних розробок і технологій, освоєння випуску наукоємних видів продукції, забезпечення переведення виробництв на випуск продукції за міжнародне визнаними стандартами, розширення науково-дослідних робіт і підвищення наукоємності виробництва.

З теоретичної точки зору, для вирішення питання активізації інноваційної діяльності промислових підприємств на мікрорівні треба створити відповідне економіко-правове середовище, яке стимулювало б товаровиробника впроваджувати науково-технічні розробки й інновації. Отже, треба застосовувати механізми активного державного регулювання.

Як довів Лапко О.О., інноваційна модель розвитку потребує здійснення витрат на фінансування науки не менш як 1,74% ВВП [6]. В Україні цей показник має бути більшим з огляду на кілька чинників: невисокий рівень виробництва ВВП на душу населення, деформована структура економіки і промисловості, вкрай низький рівень фінансування інновацій протягом останніх десяти років тощо. Фактично ж українська наука фінансується на рівні 1% від ВВП, причому з держбюджету надходить лише третина коштів, решта — за рахунок проведення науково-практичних досліджень на замовлення і здійснення госпрозрахункових операцій (у тому числі здавання приміщень в оренду).

На основі вивчення досвіду зарубіжних країн (зокрема, Росії, де наука фінансується на рівні 4% ВВП) Крупкою М.І. зроблені пропозиції щодо збільшення фінансування вітчизняної науки та інноваційної діяльності щонайменше у 5 разів, але далі пропозицій справа не йде [7]. Урядом і досі не створено механізму надання пільг промисловим підприємствам, що впроваджують інновації. Воднораз за розрахунками науковця Інсти-

туту економічного прогнозування НАНУ Данько М.С., у рейтинговій оцінці перспективності основних науково-технічних напрямів перше місце посідають програми з ресурсозбереження, друге — із впровадження інформаційних технологій, а передостаннє і останнє — з охорони навколишнього середовища і здоров'я людини [4]. Отже, можна дійти висновку, що державні фінансові ресурси, які спрямовуються на забезпечення інноваційної діяльності, недостатні.

Настав час реформувати систему моніторингу розвитку інноваційної сфери. Так, статистика враховує показники щодо введення в дію автоматичних та механізованих ліній, обсягу випуску нової продукції, впровадження нових технологій та ін. Тобто відповідає на запитання "що зроблено?". Настав час відповісти на питання "що це дало?". Інакше кажучи, слід увести у практику розрахунків показники щодо ефективності інноваційної діяльності, збільшення обсягу реалізації (а не випуску) інноваційної продукції, експансії принципово нової продукції на внутрішньому і зовнішньому ринках тощо. Крім того, стан інноваційної сфери й досі оцінюється здебільшого за параметрами технічного розвитку, майже не беруться до уваги економічні, організаційні та маркетингові показники.

Підприємства колишнього СРСР мають унікальний досвід організації масової інноваційної діяльності, коли за допомогою різних матеріальних і моральних стимулів заохочувався винахідницький та раціоналізаторський рух серед інженерно-технічних працівників промислових підприємств. Щорічний економічний ефект від такої діяльності оцінювався у кілька мільярдів карбованців. Ці напрацювання, до речі, широко використовуються за кордоном — на багатьох потужних підприємствах розвинутих країн діють гуртки якості. Нині така робота у нас майже не ведеться [3].

Активізувати процес впровадження інноваційних проектів має сучасний механізм надання пільг (у тому числі податкових) промисловим підприємствам. Щодо доцільності надання преференцій у сфері інвестиційної та інноваційної діяльності існують різні думки, але закордонний досвід переконує, що преференції є дієвим важелем підтримки такої діяльності. У науковій літературі наводиться багато прикладів ефективно реалізації науково-технічних проектів і програм корпораціями США, Японії, Франції, Німеччини та інших країн. Зокрема, в умовах високого рівня оподаткування і високих процентних ставок промислові підприємства Німеччини активно впроваджують інновації завдяки перерахуванню прибутку у численні власні звільнені від оподаткування резервні фонди.

Із загального обсягу капітальних вкладень, спрямованих на розвиток промисловості, лише 16% іде на фінансування інноваційних і науково-технічних проектів [5]. Підприємства змушені спрямовувати значні кошти на екстенсивний розвиток — підтримання застарілої матеріально-технічної бази, ремонт обладнання, фінансування неефективних систем енергозабезпечення тощо.

Треба активніше створювати (і заохочувати вже створені) технопарки, технологічні інкубатори, інноваційні виробництва передусім у пріоритетних галузях: радіоелектроніці та приладобудуванні, сільськогосподарському машинобудуванні, важкому машинобудуванні, суднобудуванні, літакобудуванні, хімічній промисловості, а також у "споживчих" галузях — легкій, харчовій, меблевій промисловості.

Певну роль у розв'язанні цього питання може відіграти місцева влада. Цікавим є досвід Київської міської державної адміністрації. Зокрема, з ініціативи КМДА реалізується програма "Київська якість", у рамках якої потужні промислові підприємства столиці беруть участь у конкурсі якості технологій, процесу виробництва і кінцевого продукту. Робота підприємств оцінюється на основі висновку експертної комісії, вра-

ховуються також фінансовий стан, інвестиційна активність, своєчасність сплати податків, відгуки споживачів. Підприємствам-переможцям гарантується, по-перше, надання податкових пільг; по-друге, подальше рекламно-інформаційне та маркетингове супроводження за рахунок бюджету оргкомітету конкурсу; по-третє, певна організаційно-економічна підтримка під час реалізації продукції на внутрішньому та зовнішньому ринках.

У Києві управління промисловістю забезпечується на основі підтримки випереджаючого розвитку інноваційно-орієнтованих підприємств. І ця робота має конкретні результати. Впроваджують інновації підприємства, які ще донедавна не могли вчасно сплатити податків та розраховатися з працівниками із заробітної плати — "Більшовик", "Будшляхмашина", "Київтрактордеталь", "Ленінська кузня", "Київський суднобудівний судноремонтний завод", "Буревісник", НВО "Славутич", "Авіант", "НТК "Електронприлад", КБ "Луч", "Артем", "Фотон", "Лакма", "Київхімволокно", "Київгума", "Радіовимірвач", "НВП "Сатурн", "Меридіан" та багато інших. Активізується інноваційна діяльність і у недержавному секторі. Тут можна згадати корпорацію "Квазар-Мікро", АТ "Оболонь", завод "Росинка", фармацевтичні й телекомунікаційні компанії [5].

Отже, з урахуванням викладеного, з метою покращення інноваційної діяльності підприємств необхідно: розробити і запровадити механізм надання суттєвих пільг промисловим підприємствам, що впроваджують інновації і реалізують інноваційну продукцію, створити відомчі інноваційні фонди, які формуються за рахунок бюджетних коштів, внесків підприємств і спонсорів, поширити практику прямого державного фінансування інноваційних інвестицій у межах реалізації програм модернізації промисловості, підвищити рівень фінансування фундаментальної та прикладної науки до загальноприйнятних розмірів, реформувати систему управління науково-технічною та інноваційною діяльністю.

ВИСНОВКИ

Таким чином, розвиток інноваційної діяльності на підприємствах є досить нерівномірним і потребує значної підтримки з боку державних структур і органів місцевого самоврядування. Підвищення ефективності діяльності виробників національного продукту необхідно здійснювати шляхом переоснащення підприємств, зниження енергомісткості продукції та покращення технології виробництва.

Література:

1. Абібуллаєв М.С. Фінансування інноваційної діяльності // Фінанси України. — 2007. — № 3.
2. Александрова В.П. Економічні аспекти державного програмування інновацій // Вісник Інституту економічного програмування. — 2008. — № 1.
3. Бойчук І.М., Харів П.С., Хопчан М.І. Економіка підприємств. — Львів, 1999.
4. Данько М.С. Визначення науково-технологічних пріоритетів як складова політики економічного зростання // Вісник інституту економічного прогнозування. — 2008. — № 1.
5. Захарін С.В. Активізація інноваційної діяльності промислових підприємств // Фінанси України. — 2009. — № 1.
6. Лапко О.О. Розвиток системи управління науково-інноваційною сферою в Україні // Економіка і прогнозування. — 2008. — № 1.
7. Крупка М.І. Фінансові інструменти державного регулювання та підтримки інноваційної сфери // Фінанси України. — 2007. — № 4.
8. Шахмарова Е.Д. Фінансова оцінка інноваційних проектів // Фінанси України. — 2008. — № 6.

Стаття надійшла до редакції 01.08.2011 р.